

آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از منظر قرآن

عاطفه قیم^۱

چکیده

آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از جمله مسائلی است که در حوزه های مختلف دینی ، اجتماعی و اخلاقی حائز اهمیت است. استقامت، موجب پرورش روح و جسم انسان می شود و به عبارت دیگر، استقامت موجب تکامل و شکوفایی روح و روان آدمی می گردد ، لذا بررسی این موضوع اهمیت فراوانی یافته است . بنابراین با توجه به اهمیت استقامت و نقش سازنده آن در زندگی فردی و اجتماعی افراد، پرداختن به این موضوع ضروری و مهم بوده است . تحقیق حاضر به روش کتابخانه ای گردآوری شده است. هدف در این مقاله بیان آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی با تأکید بر آثار قرآنی می باشد . از جمله نتایج بدست آمده در تحقیق آن است که انسان بدون استقامت هم در جهات مثبت و هم در برابر عوامل منفی شکست می خورد چرا که استقامت از هر عظیمی و از هر سختی محکم تر و کلید هر مشکلی است و می توان گفت که کلید اصلی پیروزی است .
کلیدواژه : استقامت ، تهدیب ، بردبانی ، صبر.

1 سطح دو، مدرسه علمیه فاطمیه، www.atymodi9@gmail.com

مقدمه

نقش استقامت در غلبه بر دشواری ها قابل انکار نیست استقامت مانع از پای درآمدن انسان در مواجهه با مشکلات است و مشکلات را برای فرد آسان می کند ، لذا ضروری بوده به بحث در این باره پرداخته شود .

استقامت در رویارویی با مشکلات آثار تربیتی فراوانی در پی دارد که خداوند در آیات متعددی به آن ها اشاره کرده و آن را رمز پیروزی و رسیدن به سعادت دانسته است ، بنابراین انسان برای رسیدن به سعادت و رستگاری در آخرت و خوشبختی و دستیابی به پیروزی ، به استقامت نیازمند است و اگر در این مسیر استقامت خود را از دست دهد ، نه تنها آنچه را که تحصیل کرده از دست می دهد بلکه باید منتظر عواقب کار خود نیز باشد و این امر اهمیت موضوع را دو چندان کرده است . بر این اساس هدف تبیین آثار تربیتی استقامت در حل مشکلات زندگی می باشد .

استقامت در گرو داشتن اراده ای قوی در انجام کارهای مهم زندگی است، اموری که در زندگی روزمره با آن رویرو می شویم و یا اموری که جهت دهنده مسیر زندگی ما هستند، انسان با استقامت از هر امتحانی سربلند بیرون می آید . همچنین با استقامت علاوه بر دست یابی به تجربه، عاقل تر و با هوش تر می شود و در نتیجه آن و با به کار انداختن اندیشه، استعدادهای نهفته اش آشکارتر می شود و در پس این امر ، همواره از آثار و فواید استقامت بهره مند خواهد شد.

در رابطه با پیشینه تاریخی استقامت با نگاهی به آیات قرآنی و تفاسیر متوجه می شویم که یکی از فضائلی که خداوند در جنگ پیام بیان را به آن امر کرده استقامت است، لذا بحث استقامت از زمان پیامبران الهی وجود داشته و به آن امر و تاکید فراوانی شده است .

در رابطه با پیشینه علمی تحقیق حاضر کتب متنوعی گردآوری شده از قبیل : کتاب «باورهای آرام بخش» (1392) نوشته «حسین حسینی» که نویسنده در این کتاب ابتدا به بیان پشتونه های صبر پرداخته و سپس آن را عاملی در پیروزی در برابر مشکلات و مصائب دانسته است.

کتاب « استقامت » (1385) نوشته « رضا صدر » مؤلف در کتاب کوشیده است که ابتدا به بیان مفهوم استقامت بپردازد سپس با تبیین راهکارهای تحصیل استقامت، آثار دنیوی و اخروی آن را بیان کند.

کتاب « صبر و شکیبایی دستاویز رستگاری » (1386) تأليف « ذبیح اللہ صدری » مؤلف در این کتاب به بررسی صفت صبر و شکیبایی در قرآن و کلام ائمه پرداخته است. صبر چیست و صابر کیست؟، قرآن کریم، صبو و شکیبایی، صبر و شکی بایی در لسان گوهربار معصومین ، صبر و شکیبایی راهکار انبیاء سلف و برخی الگوهای صبر و شکیبایی عناوین بخش‌های کتاب را شامل می‌شود.

براین اساس پرسش‌های این مقاله که در پی پاسخ به آن‌ها هستیم عبارتند از: آثار تربیتی استقامت بر حل مشکلات اخلاقی از منظر قرآن را بیان کنیم، جایگاه و ارزش استقامت در قرآن را بیان کنیم؟ راههای تحصیل استقامت را تبیین کنیم؟ آثار استقامت را بیان نماییم؟

1-مفهوم شناسی

1-1-اخلاق

«اخلاق» در لغت به معنی «قوا و سجایا و صفات درونی است که با چشم دل دیده می‌شود.»^۱ و در اصطلاح «اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است » یا «علمی است که از ملکات و صفات خوب و بد و ریشه‌ها و آثار آن سخن می‌گوید»^۲

1-2-استقامت

«استقامت» در لغت به معنای «راست ایستاندن ، درست شدن ، ایستادگی و پافشاری کردن و پایداری کردن است .»^۳ در اصطلاح «تحمل و برداشتی در مقابل سختی‌ها و مصایب زندگی است .

¹ دهخدا ، لغت نامه دهخدا، ج 5، ص 1525.

² غرویان ، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام ، ص 12.

³ راغب اصفهانی ، مفردات فی الفاظ القرآن، ج 4، 273.

مشکلاتی که می توانند چشم انسان را از دیدن واقعیت هاباز دارد و در ادامه مسیر زندگی ما را دچار تزلزل کند.^۱

۱-۳-صبر

«صبر» در لغت به معنای «حبس و در تنگنا و محدودیت قرار داد ن نفس است.»^۲ و در اصطلاح «صبر» یعنی «ثبت و آرامش نفس در سختی‌ها و بلاها و مصائب، به طوری که از گشادگی خاطر و شادی و آرامشی که پیش از آن حوادث داشت بیرون نرود و زبان خود را از شکایت و اعضاخود را از حرکات ناهنجار نگاه دارد.»^۳

۲-جایگاه و ارزش استقامت در قرآن

در دعای امام عصر چنین آمده: «وَ أَكْرِمْ بَلَهُدِي وَ الْإِسْقَامَه» «خدایا به وسیله هدایت شدن و استقامت در راه هدایت، ما را گرامی بدار.»^۴

در این فراز از مسئله مهم و کلیدی یعنی کرامت هدایت و استقامت که منشأ و سرچشمه فضایل و کمالات عظیم و اساس ترقی و تعالی است سخن به میان آمده که بدون آن هرگز انسان به فلاح و رستگاری نمی‌رسد. مسئله هدایت و استقامت همان است که هر روز در نمازهای خود در سوره حمد می‌گوییم: «إِهْدِنَا الصَّنَاطِ الْمُسْقِيمِ» «خدایا ما را به راه راست هدایت فرما.»^۵

در این دعا سخن از استقامت به میان آمده؛ استقامت یعنی استواری و مقاومت در راه هدف، پرواضح است که تداوم هرچیزی بستگی به پی‌گیری و پشتکار و استقامت دارد، و ضد آن یعنی بی‌حصلگی و

^۱ طباطبایی، تفسیر المیزان، ج 20، ص 355.

^۲ راغب اصفهانی، مفردات فی الفاظ القرآن، ج 4، ص 562.

^۳ نراقی، جامع السعادات، ج 3، ص 280.

^۴ جوادی آملی، امام مهدی موجود موعود، ص 202.

^۵ حمد، 6.

خستگی و سستی، انسان را از حرکت در صراط مستقیم باز می دارد، و بزرگترین ضربه را بر او زده و دست آوردهای او را تباہ و نابود می سازد.^۱

حقوقان و صاحب نظران گفته اند و تجربه ثابت کرده که نگهداری و تداوم کار نیکی که انسان ایجاد کرده، از خود ایجاد آن، مهم تر و سخت تر است. از این رو دوراندیشی و عاقبت به خیری و مقاومت در مسیر آرمان ها موجب پرورش و افزایش و رونق خواهد شد و افزایش بدون رویش، و رویش بدون افزایش نتیجه بخش نیست، بنابراین چراغ مفاهیم عالی انسانی، و ارزش های والای بشری و الهی در پرتو استقامت و پایداری روشن است و لحظه به لحظه موجب رشد مراحل هدایت خواهد شد و اگر استقامت نباشد، این چراغ خاموش می شود چنان که در صفحات تاریخ بسیار دیده شده که افرادی پس از سال ها حرکت در وادی هدایت، ناگهان بر اثر سستی و تهی شدن از استقامت و امانده شده و به عقب بازگشته اند پس اگر بگوییم استقامت، اکسیر اعظم و کبریت احمر (یاقوت سرخ ناب کمیاب) است گزاف نگفته ایم چنانکه خداوند در قرآن می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ قَلَّوْا رَبِطَ اللَّهُ بِهِ إِسْتَقْلَامُ وَ اتَّقْوَلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ إِلَّا تَعْلَمُ أَفْوُهُ وَ لَا تَحْزَرُهُ وَ ابْشِرُ وَ لَا لِلْجَنَاحِ كُنْتُمْ بِنَوْعِ دُونٍ»^۲ به یقین کسانی که گفتند: پروردگار ما خداوند یکتا است سپس در این راه استقامت کردند، فرشتگان بر آنان نازل می شوند و به آنها می گویند که نترسید و غمگین مباشید و بشارت باد به شما به آن بهشتی که به شما وعده داده شده است.»^۳

لذا مهم ترین گام برای رسیدن به سعادت و رستگاری ، استقامت داشتن است ؛ زیراکسی که استقامت دارد، از صبر و حلم و ثبات قدم نیز بهره مند می شود. خداوند در قرآن می فرماید: «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ»^۴ پس تو چنان که مأموری استقامت و پایداری کن و کسی که با همراهی تو به خدا رجوع کند نیز پایدار باشد، و هیچ از حدود الهی تجاوز

^۱ جوادی آملی ، امام مهدی موجود موعود ، ص 210.

^۲ فصلت ، 30.

^۳ هود، 112.

یَحْزُنُونَ^۱ یعنی در پیش روی خود، هیچ خط ر محتملی ندارند و هیچ عقابی، حتی احتمالی در انتظارشان نیست و به همین جهت، اندوهی ندارند و نیز هیچ مکروه قطعی و محققی ندارند و به همین جهت، اندوهی نخواهند داشت چون همیشه خوف، جایی پیدا می شود که پای احتمال خطری در بین باشد و اندوه، وقتی به دل می آید که خطری واقع شده باشد^۲

«ربنا الله» فقط جمله ای نیست که گفته می شود و تنها عقیده ای نیست که به درون بدد و به دل ببود و بس بلکه این سخن، برنامه کاملی برای زندگی است و هرگونه تلاش و هرگونه رویکردی و هرگونه حرکتی و هرگونه اندیشه ای را در بر می گیرد و ترازوی را می گذارد و نصب می دارد که برای اندیشه و احساس، مردمان و اشیا، اعمال و افعال، واقعه ها و رخدادها، رابطه ها و تماس ها و خویشاوندی ها و پیوندها در سراسر گستره این هستی به کار می رود و بدان سنجیده و ارزیابی می شود. استقامت و ماندگاری و استمرار و دوام و ثبات بر این برنامه، پله ای است که به دنبال پذیرش همین برنامه پیش می آید. استقامت و پابرجایی و آرامش نفس و اطمینان دل و استقامت و ماندگاری احساس ها و اندیشه هایی که بر دل می گذرد، اینها باید سست و لرzan و پریشان نگرددند و دچار شک و تردید نشوند. از اینجا و آنجا نداها و فریادهایی برای منحرف کردن و به کژراهه کشاندن بلند می شود و به گوش می رسد. استقامت بر راستای برنامه «ربنا الله»، بعد از شناخت آن و برگزیدن آن، قرار دارد و پیش می آید . کسانی که خدا، شناخت و استقامت را بهره ایشان می سازد، گروه گزیده ای هستند. چنین کسانی «فلا خوف عليهم و لا هم يحزنون» هستند. پس طبق این آیه، کسانی که استقامت می ورزند، از خوف و حزن به دور می شوند.^۳

6-1-5- شادی و راحتی

¹ طباطبایی ، تفسیر المیزان ، ج 20، 437.

² همان.

از دیگر آثار صبر و استقامت، دستیابی به نشاط و شادابی و راحتی است. خداوند در قرآن می فرماید: «ان مع العسر يسرى»«قطعاً يا سختی آسانی است.»^۱

بسیار اتفاق افتاده که یک ساعت صبر، سبب شادی طولانی خواهد شد. این آیه و امثال آن به یک اصل مهم و تاثیر گذار در فرایند تصمیم گیری ها و عملکردهای تابعه آنها اشاره می کنند. ممکن است انسان در مواجهه با مشکلات و گرفتاری ها، آسان ترین کار را انتخاب کرده و مثلاً تسليم مشکلات شود. این فرد شاید به آرامشی کاذب و زود گذر دست پیدا کند اما مسلمان این روند، وی را در گردداب مشکلات، ناراحتی ها و گرفتاری های فراوانی قرار خواهد داد. اگرچه رو برو شدن با ناملائمات و سختی در وهله اول سخت و حتی شاید طاقت فرسا باشد اما با صبر و استقامت در برابر مشکلات، بعد از مدت کوتاهی، نوبت به راحتی و آسایش و بهره مندی از ثمرات پایداری در برابر مشکلات خواهد داشت.^۲

آن کس که تحمل مشکلات کند، و در برابر طوفان ها ایستادگی به خرج دهد روزی میوه شیرین آن را میچشد، روزی که فریاد دشمنان خاموش، کارشکنی ها بی رنگ، جاده های پیشرفت و تکام ل صاف و پیمودن مسیر حق آسان خواهد شد.^۳

¹ شرح ، 6.

² طباطبایی ، ج 20 ، ص 532

³ التنوخي ، فرج بعد الشده ، ص 624

نتیجه

آثار تربیتی استقامت حل مشکلات اخلاقی از جمله موضوعات مهم و مورد بحث در حوزه های دینی، اجتماعی و اخلاقی است. آیات قرآنی گویای این واقعیت است که استقامت از صفات مهم و مورد تأکید خداوند است و انبیای الهی در امر رسالت خود، آن را دارا بوده، لذا مؤمنان با الگوگیری از پیامبران، باید خود را برای نائل شدن به این ویژگی، آماده و تربیت کنند.

با توجه به اینکه انسان در طول زندگی در برابر حوادث و مشکلات فراوانی از جمله مشکلات اخلاقی و عاطفی قرار می گیرد در حالی که انسان عجول آفریده شده و خداوند در آیات متعدد قرآنی بر این مسئله تا کید فراوان نموده که بدون صیر و استقامت نمی توان از پس رویارویی با مشکلات برآمد لذا این تحقیق را گردآوری کردیم تا ارزش و جایگاه و اهمیت و آثار استقامت را در زندگی تبیین کنیم

بنابراین طبق آنچه که در متن گفته شد ، استقامت از جمله فضایلی است که آثار تربیتی فراوانی همچون دوری از حزن و اندوه و جلوگیری از رسوایی و رسیدن به شادی و راحتی و... را به دنبال دارد ، لذا کلید حل بسیاری از مشکلات اخلاقی می باشد، بر این اساس با استقامت می توان به تمام صفات انسانی و ترقیات مادی و معنوی دست یافت ، چرا که پیمودن راه استقامت، برای انسان سروری و بزرگواری می آورد و او را از سرزنش این و آن محفوظ می دارد.

به نظر می رسد آنچه که باعث می شود انسان به رستگاری و پیروزی برسد استقامت در رویارویی با مشکلات می باشد.

منابع و مآخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

الف) کتب فارسی

1. آقایی، امید، اخلاق کریمان مقام صبر، قم: بیت الاحزان، چاپ اول، 1390 ش.
2. انصاریان، حسین، صبر از دیدگاه اسلام، قم: دارالعرفان، چاپ اول، 1389 ش.
3. جوادی آملی، عبدالله، امام مهدی موجود موعود، قم: نشر اسرا، چاپ هفتم، 1389 ش.
4. حسینی، حسین، باورهای آرام بخش، قم: نشر عطش، چاپ پنجم، 1392 ش.
5. خامنه‌ای، علی، در باب صبر، تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، 1358 ش.
6. دانشمند، مهدی، صبر در آینه تاریخ، اصفهان: ناشر امیر فدک، چاپ هفتم، 1399 ش.
7. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ج پنجم، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم، 1375 ش.
8. رسولی محلاتی، هاشم، زندگانی امیر المؤمنین، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ دوم، 1394 ش.
9. صدری، ذبیح‌الله، صبر و شکیبايی دستاویز رستگاری، مشهد: سخن گستر، چاپ اول، 1386 ش.
10. صدر، رضا، استقامت، قم: نشر بوستان: چاپ چهارم، 1393 ش.
11. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، ج 20، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، قم: نشر مدرسین، چاپ پنجم، 1378 ش.
12. غرویان، محسن، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام، قم: مؤسسه فرهنگی یمین، چاپ اول، 1377 ش.
13. واسطی، عبدالحمید، آرام بخش دلها در مصیبت و بلاها، قم: مطالعات علوم و معارف اسلامی، چاپ سوم، 1399 ش.

ب) کتب عربی

14. التنوخي ، محسن بن على ، فرج بعد الشده ، بيروت : دار الصادر ، 1423ق.
15. حراني ، حسن بن على ، تحف العقول ، ج 3 ، قم : آل على ، چاپ اول ، 1382ش.
16. راغب اصفهانی ، حسين بن محمد ، مفردات في الفاظ القرآن ، بيروت : دارالشاميه ، چاپ اول ، 1412ق.
17. زمخشري، محمود بن عمر ، تفسير كشاف عن حقائق غوامض التنزيل،تهران : ققنوس ، چاپ دوم ، 1391ش.
18. طبرسى، فضل بن حسن ، مجمع البيان في تفسير القرآن ، تهران : ناصر خسرو ، چاپ هشتم ، 1372ش.
19. قطب ، سيد ، في ظلال القرآن ، بيروت : دار الشروق ، چاپ پانزدهم، 1417ق.
20. کاشانی ، محسن ، محجه البيضاء ، قم: فرهوش ، چاپ اول ، 1396ش.
21. مجلسی ، محمد باقر ، بحار الانوار ، ج 6 ، قم:دارالحدیث،چاپ اول،1376ش.
22. محمدی ری شهری ، محمد ، میزان الحكمه ، ج 1 ، قم:دارالحدیث،چاپ اول،1367ش.
23. مفید ، محمد بن محمد ، الارشاد ، ج 1 ، قم : کنگره شیخ مفید ، چاپ اول ، 1413ق.
24. میبدی، احمد بن محمد ، کشف الاسرار و عده الابرار ، تهران : امیر کبیر ، چاپ نهم ، 1393ش.
25. نراقی ، محمد مهدی ، جامع السعادات ، ج 3 ، بيروت : اعلمی ، چاپ چهارم ، 1312ق.

ج) مقالات

26. شجاعی ، میثم، «استقامت» ، فصلنامه اخلاق دینی ، شماره 54 ، شماره 1382 ، 1382ش.
27. میر حسینی ، محمد، «استقامت و پایداری در قرآن » ، فصلنامه ادبیات پایداری ، شماره 4 ، 1389ش.